

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
2 (2012), ss. 355-359.

Halime Dinçdağ,
Dostoyevski'de Din Felsefesi Problemleri
Rize, 2009, 94 s.*

On dokuzuncu yüzyıl Rusya'sında yaşamış olan edebiyatçı Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881), dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve dini pek çok sorunlarını eserlerinde irdelemiştir. Özellikle dönemin en popüler konularından olan Tanrı'nın varlığı sorununun yanında kötülük, özgürlük, ölümsüzlük, varoluşçuluk gibi din felsefesi disiplininin temel konuları, hayatı ve eserleri arasında sıkı bir ilişki bulunan, Dostoyevski'nin karakterleri aracılığıyla dilendirilmiştir. Ancak yazarın kesin yargıları, keskin çizgileri yoktur; sadece hakikatin arayışı içerisinde, yani Dostoyevski'de sonuçtan ziyade süreç vardır. Sorunları antinomik şekilde ele alması en bariz özelliğidir.

Tanrı'nın Varlığı

Dostoyevski'nin eserlerinde başat olarak ele aldığı konu Tanrı olmuştur. Tanrı inancı, insanın dünya görüşünü şekillendiren en önemli etkidir. Ateist ve teist bakış açıları eşdeğer oranda vurgulanmıştır. Tanrı'nın varlığı toplumun varlığı için elzem olarak değerlendirilir. Ateist, pragmatik bakış açısıyla bu görüşü savunurken, teist de psikolojik olarak insanın Tanrı'sız yaşama gücünü kaybedeceğini ve bunun sonucunda da toplumun mevcudiyetini idame ettiremeyeceğini belirtir. Ateist, sınırlı ve zayıf bir mahluk olan insanın, 'mükemmel varlık' olan Tanrı fikrini tasavvur edemeyeceğini ve böyle bir varlığın mümkün olamayacağını iddia eder. Teist ise bu durumdan farklı bir çıkarım sunar: Evrenin işleyişine bakınca gaye ve nizam içinde olduğu anlaşılır; ancak insan, kendini var eden tanı-

* Rize Ü. SBE. Din Felsefesi ABD'nda Doç. Dr. Latif Tokat danışmanlığında tamamlanmış basılmamış yüksek lisans tezi.

mada mükemmel olmadığından alemdeki ahenk, salt iman delili olmamaktadır. Platon'un nesnelere alevi ve idealar alemine atıfta bulunarak, eşyanın aslının bu dünyada idrak edilemeyeceğini, lakin ateistin inkar sebebinin şeytani gururdan kaynaklandığını iddia eder.

Dostoyevski'de inananla inanmayanın ortak bir özelliği vardır. Her iki taraf da 'acı' içerisindedir. Bu acı, Hıristiyan geleneğin bir yansıması olarak, inanan için erdemli yaşama amacı iken, inanmayan için yaşama son verme sebebidir. Zira ateist söylemde, Tanrı fikri ile mevcut kainatın bağdaştırılması en önemli sorundur. Bu açıdan bir ateist için düalist söylem olan deist görüş, Tanrı'nın kabulünü daha kolay kılmaktadır. İnsanın ruhunda şüphe ve kararsızlık mevcuttur ki, akıl antinomiler arasında gidip gelmektedir.

Descartes'in *cogito ergo sum* çıkarımının insanın kendi varlığından emin olmasını sağlayabileceğini ancak Tanrı'nın var olup olmadığının doğrulanması hususunda kesin bir yargı bildiremeyeceğini ifade eder. Tanrı'nın olmadığı yerde *tanrısal insan* olacak ve manevi baskılar altındaki köle insan yok olacaktır. Bu da Tanrı olgusunun kaldırılmasıyla gerçekleşebilecektir ancak bu, kolay olmayacaktır. Çünkü insan yüce bir varlığa saygı duymadan yaşayamaz. Tanrı olgusunun yerini başka bir olguyla doldurur sadece. Mutlak anlamda bir ateistten bu bağlamda bahsedilemez. Ontolojik olarak nihai anlamda Tanrı kavramının yokoluşu muhaldir. Yapılabilecek olan Tanrı hakkında düşünmemek ya da değer verecek başka şeyler bulmaktır. Örneğin Nietzsche, 'Tanrı'yı öldürdükten' sonra *üstün insanı* ilan etmiştir. Dostoyevski'de ateist karakterler, mutsuzdur ve genelde intihar eğilimindedirler. P. Tillich'in *nihai ilgi* ifadesiyle örtüşen kutsallaştırılmış bir ögenin yeri başka bir kutsalla doldurulmadığında insanın yaşamını sürdüremediği gözlemlenir.

Dostoyevski'de, agnostisizm yadırganır ve bu bağlamda ateizmin daha saygın bir tutum olduğunun altı çizilir. Buradaki ateizm, pozitif ateizmdir. Düşünen, sorgulayan insan, kayıtsız insandan üstündür. Her ne kadar mutlak manada ateizm ve yine mutlak manada iman salt olarak mümkün olmasa da agnostik söylem tercih edilmez. İnananda da inkar edende de şüphe temel unsurdur. Karakterlerde iman zayıflığı ve inkar noktasında tutarsızlıklar sergilenir.

İnsanın dūal kiřilięi çarpıcı Őekilde vurgulanarak inanma ile inkar etme arasında ince bir nūans bulunduęu gōzlemlenir.

Sosyalizmin ve katı pozitivizmin revaçta olduğu 19. yūzyıl Aydınlanma Dōneminde Dostoyevski, insanlığın yapısının rasyonel değişmez oğelerle açıklanmasının ve irrasyonel yōnünün gōz ardı edilmesinin, bir nevi bilimin tabulaştırılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Zekanın iradeyi belirlemediğini ve insanın ne kadar bilgili olursa olsun saçmalıklar yapabileceğini savunmuştur. Bilimin dogmaya dōnūřtūrōlmesine karşı çıktığı gibi dinin de kurumsallaştırılmasına sıcak bakmamıştır. İnanan kişiye rasyonel delillerle imandan uzaklaştırma ya da inanmayan kişiye mucize sunma etkili olmaz. İman ve inkarda aklilikten ziyade irade ön plana çıkmaktadır. Akli delillerle metafizik konular ele alındığı takdirde soruların ve izahların sonu gelmeyecektir. Ancak kişisel tecrūbeyle kanaat sōz konusu olabilir. Deliller aleyhte hatta 'saçma' olsa bile insan, paradoksal bir halde yine de inanabilir. Ancak burada Pascal'ın 'kumar argūmanı'nda olduğu gibi ihtimali bir iman sōz konusu değildir.

Kōtūlūk ve Őzgūrlūk Problemleri

Tanrı'yı inkar etme hususunda en önemli delil olarak ateistler tarafından kōtūlūk problemi ileri sūrūlūr. Dostoyevski'nin eserlerinde de Mutlak İyi ve Mutlak Kudret sahibi olan Tanrı'nın, yarattıęı dūnya ile baędařtırılamaması ūzerinde durulur. Dūnyada kōtūlūęün varolma sebebi olarak, iyilikle kōtūlūęün ayırt edilebilmesi için gerekli olmasının savunulduęu teist sōylem yeterli bir izah deęildir. Daha yūksek bir iyi için Tanrı'nın kōtūlūęe izin vermesi demektir ki, ateiste gōre bu derece acı ve aęır sonuçlar doęuran bu dūzenin olmaması en iyisi olurdu. Ateistin inkar ettięi Tanrı, aęırlıklı olarak teist inancın tanrısıdır. Mūdahaleci olmayan deist inanç bu baęlamda daha makul kabul edilir. Teistin cevabı, insanın Tanrı ve kōtūlūk arasındaki iliřkiyi anlama hususunda aciz olduęu ve kōtūlūęün insandan kaynaklandıęıdır.

İnsanın mevcut dūnyada mutlak manada ūzgūr olması hem maddi hem de ruhsal açıdan mōmkūn deęildir. İrade sahibi ancak sınırlı bir varlık olan insan, bu yūzden acı içerisindedir. Ayrıca insan, bu dūnyada Tanrı'sız yapamaz. İnsanın ūzgūr olabilmek için yapabileceęi tek Őey vardır: Kendi iradesiyle yařamını sonlandır-

mak. Böylece, *insan-Tanrı* doğacaktır. Tanrı'yı öldürmek için insanın da ölmesi gerekmektedir. Nietzsche'nin 'üstün insan'ı gibi olanlar, Dostoyevski'de mutlu olmaz; Tanrı'yı öldürmek yeterli değildir, özgürlüğün ispatı için insanın intihar etmesi gerekir. Süje ile obje arasındaki düalizmin sonucu olarak insan gerilim içerisinde. Özgürlüğünü ilan etmek isteyen insanın Mutlak karşısında göstermiş olduğu varolma savaşında ikilikten monizme ulaşmak-ulaşamamak sancılı olmaktadır.

Tanrı olmadan insan erdemli olabilir mi? Tanrı yoksa her şey mubah mıdır? Tanrısız ahlaki yaşantıda her şeyin mubah karşılanacağını ve dolayısıyla kaos ortamının oluşacağını savunur. Bu fikir inananla inanmayanın ortak görüşü olmakla birlikte; ateist, pragmatik bakış açısıyla toplumsal düzen için Tanrı'nın icat edilmesini savunur. Ancak diğer taraftan Tanrı'yı ortadan kaldırıp insanın bütün ahlak kurallarından arınması gerektiği paradoksunu sunar. Tanrı inancı, karşılık beklentisini doğurur ki, bu da insanın vicdan olgusu karşısında ıstırap çekmesine sebep olur. Nihilistlerin 'benden sonra tufan' anlayışı ile insan mutlu ve özgür olabilir mi? Tanrı ya da ölümsüzlük olmadan davranışların ahlakiliği nasıl ifade edilebilir? Ayrıca teistin inancının da Kant'ın ahlak teorisinde olduğu gibi karşılık beklentisi olmadığı sürece ahlaki olacağını belirtir.

Ruhun Ölümsüzlüğü

Dostoyevski'de ruhun ölümsüzlüğüne iman Tanrı'nın varlığına imandan daha kolay kabul edilir. Zira ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmeyen karakterlerin intihara ya da akli buhrana sürüklenmesinin sebebi olarak insanın kendinde var olan eğilimlerden zorlama yolu ile sıyrılmaya teşebbüsü gösterilir. Ruhun ölümsüzlüğüne iman ile Tanrı'nın varlığına iman arasında zorunlu bir bağıntı kurulmaz. Ateist bir karakterin öldükten sonra mutlak özgürlüğün olacağı sonsuz bir hayatı kabul ettiğini görebiliriz.

İnsanın hayatını sürdürebilmesi için umuda ihtiyacı vardır ve bu umut da ölümsüzlüğe olan inançla mümkündür. Aksi takdirde inançsızlığın sebep olduğu umutsuzluk insanı intihara götürecektir. Sübjektif bir bilgi de olsa dini tecrübenin hakikati bildirebileceği görüşündedir. Bu tecrübeyi ifade etmede ise dil yetersizdir. Numen

alemlerle ilgili kullanılan dilin farklı yorumları olabileceğini ve dilin sembolik olarak değerlendirilebileceğine işaret etmektedir.

Sonuç

Dostoyevski, özellikle Tanrı'nın varlığı ve insanın evrendeki konumundan yola çıkarak ne tür tipolojilerin oluştuğunu ortaya koymuştur. İnsanın dünya görüşünü belirlemede Tanrı, asli unsurdur. Tanrı'ya imanla ya da Tanrı'yı inkarla kişinin kötülük, özgürlük, ahlak anlayışları şekillenir. Ancak mutlak manada iman ve inkardan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla iman, paradoksal bir tutum olmaktadır. İnsan aynı anda hem Tanrı'ya doğru bir eğilim gösteren hem de onu inkara giden düalist bir yapıya sahiptir.

Halime Dinçdağ

